

**Prisežni obrazci v sodobnem slovenskem folklornem sistemu.
Folkloristična in semiotična analiza priseganja**

*Izroček s kratkim povzetkom predstavitve doktorske disertacije
(Samostojno raziskovalno delo III)*

Študijski program: Primerjalni študij idej in kultur (3. stopnja), Podiplomska šola ZRC SAZU

Kandidat: Rok Mrvič

Mentorica: doc. dr. Barbara Ivančič Kutin

Somentorica: doc. dr. Saša Babič

Komisija: red. prof. dr. Marjetka Golež Kaučič

izr. prof. dr. Nataša Jakop

dr. Monika Kropelj Telban

Doktorska disertacija v znanstvenoraziskovalnem polju slovenske slovstvene folkloristike obravnava *zaveze*, tj. *prisege* in *obljube*, kot folklorne obrazce. Tako kot ostali sistemsko opisani folklorni pojavi so tudi obrazci opredeljeni s pomočjo modela triravninske zgradbe folklornega dogodka, ki obsega njihovo izvajanje na ravni teksta, teksture in konteksta. Razgiban razvoj tega slovstvenofolklorističnega področja je v zadnjem desetletju spodbudil preizkušanje žanrskih meja, s katerimi se veda v preteklosti ni ukvarjala – med drugim tudi, katere jezikovne pojave je po uveljavljenih merilih mogoče obravnavati kot slovstveno folkloro. Zaveze so izpolnjevale žanrska merila za uvrstitev v slovenski folklorni sistem, zato je bil za osrednji cilj doktorske disertacije določena izdelava žanrskega modela in njegov preizkus pri etnografskem delu. Pred tem so bile posamične kategorije modela določene s pomočjo nabora raziskovalnih vprašanj. Predstavitev raziskovalnega dela sledi zgradbi disertacije, ki je glede na postavljena raziskovalna vprašanja členjena na tri vsebinske sklope.

I. V prvem delu je bilo preverjeno spoznanje, da je vsaj del folklornih obrazcev zavez v slovenskem folklornem sistemu nastajal s postopnim zgradbenim osamosvajanjem sestavin (daljših) pravnih in/ali religijskih obrazcev, ki so bili v preteklosti pomemben sestavni del ljudskopravnih ritualov, tesno povezanih s posamičnimi verovanjskimi predstavami. Za ta del raziskave je bilo ključno raziskovalno vprašanje, *ali je v tekstih zavez, kot so v slovstvenofolklornih zbirkah izpričani od konca 19. stoletja do danes, mogoče določiti vplive starejših prisežnih obrazcev pravnega sistema*. Poleg temeljne pravnozgodovinske literature z začetka 20. stoletja je gradivsko jedro v tem delu tvorila zbirka zapiskov Janeza Trdine in zbirka pripovednega gradiva iz rokopisne zapuščine Karla Štreklja, ki jo hrani arhiv Inštituta

za slovensko narodopisje. Analiza posamičnih sestavin na ravni teksta je pokazala, da je vsaj v manjšem delu zavez mogoče določiti neposreden vpliv elementov pravnega sistema na elemente folklornega sistema – izstopajo zlasti reference na kazni za krivoprisežništvo.

Delu folklornih obrazcev zavez je znotraj slovenskega folklornega sistema mogoče določiti skupne lastnosti z drugimi žanri iz širše sorodne skupine magijskih folklornih obrazcev. V največji meri je mogoče prepoznati podobnosti med teksti zavez in kletev, kar je v preteklosti vplivalo na načine izvajanja obeh žanrov, zlasti pa na odnos govorcev do tabuiziranih sestavin v zgradbi njunih tekstov. Odgovor na vprašanje, *ali se pomenska polja tabuiziranih sestavin žanrov kletev in zavez navkljub tesni žanrski sorodnosti v celoti prekrivajo*, je pojasnil odsotnost pomenskih sestavin s pomenskega polja spolnosti, ki v žanru zavez niso zastopane.

II. V sodobni rabi so se zgradbe številnih folklornih žanrov poenostavile – enako postajajo teksti zavez preprostejši po številu in obsegu sestavin v zgradbi. To pomeni, da se v eliptičnih zgradbah zavez izgublja reference na kompleksnejše simbolne zgradbe, povezane z izhodiščno pomensko motivacijo zavez, v vsakdanji komunikaciji pa postajajo »pomensko izpraznjene«. Posledično se govorci ne sprašujejo o pomenu posameznih sestavin v zgradbi tekstov zavez, temveč zaveze uporabljajo kot ustaljene celote. Enega od vzrokov za krčenje tekstov zavez in njihovo zgradbeno poenostavitev je mogoče prepoznati v izginotju zgradbenih sestavin ritualov in verovanjskih predstav, ki se po prenosu obrazcev zavez v vsakdanje sporazumevanje niso ohranile. Ob iskanju odgovora na vprašanje, *ali je mogoče glede na kontekste rabe znotraj žanra ločevati med kategorijama magijskih in nemagijskih zavez*, je bila poleg navedenih zbirk starejšega gradiva nenadomestljiva vloga pripovednih tekstov iz zbirke Glasovi, ki so ponudili vpogled v posamične kontekste sklepanja zavez in s tem omogočili bolj poglobljeno razumevanje žanra. Interpretacija je potrdila, da je vsaj del zavez mogoče nedvoumno uvrstiti v skupino magijskih folklornih obrazcev, ki je funkcijsko pogojena z verovanjem govorca.

Nadalje se je ob ločitvi kategorij magijskih in nemagijskih zavez odprlo vprašanje funkcije zavez v okviru folklornega sistema. Funkcijska problematika zavez obsega več vrst intertekstualnih razmerij – po eni strani razmerja z zgradbeno enakimi ali sorodnimi teksti, ki ne opravljajo (več) funkcije sklepanja zaveze, ter po drugi strani razmerja z obrazci drugih žanrov, ki so v kontekstih vsakdanjega sporazumevanja postali zmožni opravljati funkcijo zavez. Raziskovalno vprašanje sta tvorili dve povezani podvprašanji: *ali so posamični teksti zavez pridobili nove funkcije in na ta način »izstopili« iz krovnega žanra in ali lahko funkcijo*

žanra zavez opravljajo folklorni obrazci drugih žanrov. Zlasti gradivo zbirke Glasovi in na terenu zabeleženi primeri rabe so izpostavili dva najvidnejša procesa – prehod tekstov zavez v splošne diskurzivne označevalce in pojemanje njihove prvotne funkcije ter na izrazito ozke kontekste omejeno rabo kletvic v funkciji sklepanja zavez.

III. Prepoznavanje zavez kot novega žanra v folklornem sistemu je pričakovano izpostavilo pomanjkljiv gradivski inventar, saj zaveze niso bile vključene v pretekle folkloristične razprave in zbirke. Zaradi tega se je za določitev in dopolnitev posamičnih žanrskih kategorij pojavila potreba po širitvi raziskovalne pozornosti na druge folklorne žanre – zlasti na povedke in pregovore, ki so ponudili nove kontekstualne podatke o sklepanju zavez. Vnos intertekstualne perspektive k preučevanju navidez nepovezanih in nesorodnih folklornih žanrov je omogočil prepoznavanje medžanrskih povezav, ki so se v sistemu postopno vzpostavile v daljših obdobjih in povzročile, da »žanri govorijo o žanrih« (npr. pregovori o obljubljanju in priseganju). Osrednje mesto v tretjem vsebinskem sklopu disertacije je bilo odmerjeno vprašanju, *ali je mogoče sodoben žanrski model postaviti na temelju večjih zbirk tekstov drugih žanrov, kot so povedke in pregovori, da lahko z vzpostavljenimi kategorijami modela podpremo etnografsko delo.* Žanrski model, vzpostavljen na kategorijah prvih dveh vsebinskih sklopov, je bil v tretjem sklopu preizkušen pri opredeljevanju kontekstov rabe zavez, ki je potekalo na podlagi krajšega etnografskega dela v izbranih posavskih vaških skupnostih. V zaključnem kritičnem ovrednotenju modela kot dela znanstvenega aparata so bile izpostavljene njegove prednosti in pomanjkljivosti za nadaljnje preučevanje zavez, pri čemer pomanjkljivosti izvirajo iz omejenega obsega podatkov o kontekstih rabe v starejšem gradivu.